

disine çeşitli konularda sorular sorar, Hâzîmî de bu soruları Şâfiî fıkhına göre cevaplandırır. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fıkhına dair *el-Mühezzebe* adlı kitabında yer alan hadisleri "Kitâbü's-Salât" a kadar tahrîc etti. Ancak İbnü's-Salâh'ın gördüğünü söylediği bu çalışmasını tamamlayamamıştır.

Kuvvetli bir hâfizaya ve parlak bir zekâyâ sahip olduğu belirtilen ve hadiste hüccet seviyesine ulaşan Hâzîmî, İbn Mâkûlân'ın mü'telif ve muhtelif konusundaki *el-İkmâl* adlı eserini ezbere bilirdi. Hadis isnadı ve ricâli ile fıkhî'l-hadîste ihtisas seviyesine ulaşmış ve çok hadis öğrenmiştir. Yetiştirdiği birçok talebe arasında Ali b. Pâseveyh, Abdülhâlik en-Niştibrî, Dimyatî hatibi Abdullah b. Hasan gibi âlimler yer almaktadır. Ebû Mûsâ el-Medînî, Hâzîmî'yi Cemmâîf diye bilinen Abdülganî el-Makdisî'den üstün kabul etmiş ve ondan daha çok hadis ezberleyen bir genç görmediğini söylemiştir.

Hâzîmî 18 veya 28 Cemâziyelevvel 584'te (15 veya 25 Temmuz 1188) Bağdat'ta vefat etti ve Şûnûziye Mezarlığı'na gömüldü. Takvâ sahibi, âbid ve zâhid, aynı zamanda yalnızlıktan hoşlanan bir kişi olan Hâzîmî geceleri evine çekilir, sabaha kadar ibadet ve ilimle meşgul olurdu. Dönerinin tasavvuf âlimlerinin sohbetlerine katıldığı da bilinmektedir.

Eserleri. 1. *el-İ'tibâr* fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âşâr*. Hadiste nâsih-mensûh meselesini en güzel şekilde ele alan eser olarak kabul edilmektedir. Birkaç defa yayımlanan kitabın en güvenilir neşirlerinden biri, Seyyid Hâşim en-Nedvî ile Muhammed Tâhâ en-Nedvî'nin de aralarında bulunduğu yedi kişilik bir heyet tarafından gerçekleştirilmiştir (Haydarâbâd 1360). **2. *Şürûtü'l-e'immeti'l-hamse***. Eserde Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin hadis rivayetindeki şartları ele alınmıştır. Önce Haydarâbâd'da (1341) basılan bu risâle daha sonra Zâhid el-Kevserî'nin tashihiyle Hûsâmeddin el-Kudsî tarafından yayımlanmıştır (Dimaşk 1346; Makdisî'nin *Şürûtü'l-e'immeti's-sitte* adlı eseriyle birlikte Kahire 1357; Beyrut 1405/1984). Abdülfettâh Ebû Gudde bu iki risâleyi, Ebû Dâvûd'un *Risâle ilâ ehli Mekke fi vaşfi sünenih* adlı risâlesiyle birlikte yeniden neşretmiştir (*Selâşü resâ'il fi 'ilmi muştalâhi'l-hadîs*, Beyrut 1417/1997). **3. *Me'ttefeka lafzuhû ve'ftereka müsemâmû fi'l-emâkin ve'l-büldâni'l-müştebehe fi'l-ḥaḫ***. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif fi esmâ'i'l-büldân* adıyla da bilinen eserin

bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lâleli, nr. 2140). Fuat Sezgin bu nüshanın tıpkibasımını neşretmiş (Frankfurt 1407/1987), Hamed el-Câsir de eseri Riyad'da çıkan *Mecelletü'l-'Arab*'da (XV, 1980) *Me'ttefeka lafzuhû ve'ftereka müsemâmû min esmâ'i'l-emâkin* adıyla yayımlamıştır. **4. *Ucâletü'l-mübtedî ve fuḫâletü'l-müntehî fi'n-neseb***. Hadis râvilerinin neseplerine dair olup *Kifâyetü'l-mübtedî fi'l-ensâb* adıyla da anılan (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2125) ve muhtelif kütüphanelerde nüshaları bulunan (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 605) bu alfabetik eser Abdullah Kennûn tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1384/1965).

Kaynaklarda Hâzîmî'nin şu eserlerinden de söz edilmektedir: *el-Fayşal fi müştebehi'n-nisbe*, *Silsiletü'z-zeheb fi mâ revâhü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel 'ani'l-İmâm eş-Şâfi'î*, *Kitâbü'd-Ḍu'afâ* ve *l-mechûlîn*, *Kitâbü Tehzîbi'l-İkmâl li'l-Emîr İbn Mâkûlâ ve beyâni evhâmih*, *Kitâbü İştilâhi'n-nüsâb fi 'ilmi'l-ensâb* (İbnü'l-Müstevfî, I, 122-123).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâzîmî, *Şürûtü'l-e'immeti'l-hamse*, Dimaşk 1346, s. 7-9; a.m.f., *Me'ttefeka lafzuhû ve'ftereka müsemâmû fi'l-emâkin ve'l-büldâni'l-müştebehe fi'l-ḥaḫ* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1407/1987, neşreden mukaddimesi, s. 5-7; İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu Erbil* (nşr. Sâmî es-Sakâr), Bağdad 1980, I, 122-123; İbnü's-Salâh, *Ṭabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 276; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 294-295; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 167-172; a.m.f., *Tezkiretü'l-huffâz*, VII, 13-14; Sübkî, *Ṭabakât*, IV, 189-190; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 332; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 484-485; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 282; *Keşfü'z-zunûn*, I, 97, 996; II, 1125, 1241, 1547, 1573; Serkîs, *Mu'cem*, I, 735; Brockelmann, *GAL*, I, 437; *Suppl.*, I, 605; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 339; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II, 576-581; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 128-129.

SELMAN BAŞARAN

HÂZİMİYYE

(الخازمية)

Hâricî fırkalarından Acârîde'ye mensup Hâzîm b. Ali'nin (ö. II./VIII. yüzyıl) görüşlerini benimseyenlere verilen ad (bk. ACÂRİDE).

HÂZİN

(bk. HÂZİNEDAR).

HÂZİN

(الخازن)

Kur'an'da cennet ve cehennemde görevli meleklerle verilen ad (bk. MELEK).

HÂZİN, Ali b. Muhammed

(علي بن محمد الخازن)

Ebû'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzîn el-Bağdâdî (ö. 741/1341)

Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi.

678'de (1279) Bağdat'ta doğdu. İlk öğreniminden sonra Bağdat'ta Müstansiriyye Medresesi'nin dârülhadîs şeyhi İbnü'd-Devâlibî'den, daha sonra gittiği Dimaşk'ta Bahâeddin Kâsım b. Muzaffer İbn Asâkir ve Vezîre bint Ömer b. Es'ad'dan hadis dersleri aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra uzun yıllar Dimaşk'taki Sümeysâtiyye Kütüphanesi'nin yöneticiliğini yaptığı için "Hâzîn" lakabıyla meşhur oldu. Ayrıca Sümeysâtiyye Hankahı'nda bir müddet şeyhlik yaptı. Hayatının sonlarına doğru Halep'in Şiha köyüne yerleştiğinden Şihî nisbesiyle de anılır. Dindarlığı ve faziletli kişiliğiyle tanınan Hâzîn tefsir, hadis, fıkıh ve tarih ilimlerinde kendini iyi yetiştirmiş bir âlim olup idare ettiği zengin kütüphane onun telif çalışmalarına önemli katkı sağlamıştır. Hâzîn, 741 yılı Receb ayı sonunda (19 Ocak 1341) Halep'te vefat etti ve Süfîler Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*. Müellifin en tanınmış eseri olup daha çok "Tefsirü'l-Hâzîn" diye anılır. İbn Hacer el-Askalânî ve Dâvûdî'nin *et-Te'vîl li-me'âlimi't-tenzîl* adıyla kaydedtikleri eserin mukaddimesinde Hâzîn bu tefsiri Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl* adlı eserinden özetlediğini, ayrıca *el-Keşşâf*, *Mefâtihu'l-gayb* ve *Envârü't-tenzîl* gibi muteber tefsir kitaplarından topladığı bilgileri de ilâve ederek eserini meydana getirdiğini belirtmiştir. Kur'an-ı Kerim'in tefsiri, mushaf haline getirilmesi, yedi harf üzere inzâli, tefsir ve te'vilin mânası, istiâzenin lafzı, mânası ve hükümleri gibi konuların ele alındığı bir mukaddime ile başlayan ve 10 Ramazan 725 (20 Ağustos 1325) tarihinde tamamlanan *Lübâbü't-te'vîl* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1540) hem rivayet hem dirayet tefsiri özellikleri taşır. Öncelikle âyetin

HÂZİN, Ali b. Muhammed

âyet ve hadisle tefsirine özen gösterilmiş, Eş'arî ve Şâfiî mezheplerinin görüşleri çerçevesinde itikadî ve fikhî hükümlere dair geniş bilgi verilmiştir. Bu konularda genellikle hadislerin isnadları terk edilerek ilk râvileri ve kaynakları zikredilmekle yetinilmiştir. *Şahîh-i Buḥârî*'den yapılan nakiller hâ (خ), Müslim'den alınanlar mîm (م), bunların ikisinin ittifakla zikrettikleri kâf (ق) rumuzları ile gösterilmiş, sünenler ve diğer hadis kitaplarından yapılan nakiller için müellif veya kitap ismi verilmiştir. Hâzin'in, Begavî'nin kendi veya Sa'lebî isnadıyla naklettiği hadisleri ayrıca onların adıyla kaydettiği, hadislerin tesbit ve tashihinde ise Muhammed b. Fütûh el-Humeydî'nin *el-Cem' beyne's-şahîhayn* ve Mecdüddin İbnü'l-Esir el-Cezerî'nin *Câmi'u'l-uşûl*'ü gibi eserlerden yararlandığı anlaşılmaktadır. *Lübâbü't-te'vîl*'de her sürenin başında o sürenin ismi, kaç âyet ve harften meydana geldiği, nerede nâzil olduğu gibi hususlarda bilgi verilir; sürenin faziletiyle ilgili hadisler nakledilir. Daha sonra âyetler kelime kelime veya cümle halinde ele alınarak tefsir edilir. Yer yer terğib ve terhib konularına temas edilir; bunlarla birlikte tarihî olaylar, kıssalar ve İsrâiliyat'a dair pek çok rivayet zikredilir. Ancak eser özellikle İsrâiliyat'a ait kıssalar sebebiyle eleştirilmiştir. Hâzin bu tür rivayetleri yer yer tenkit etmiş, Râzî ve Beyzâvî gibi müfessirlerin görüşlerine dayanarak bunların zayıf ve asılsız olduğunu söylemişse de bu kıssaların çoğunun tenkitsiz aktarıldığı görülmektedir. *Lübâbü't-te'vîl* Mısır'da Bulak, Ezheriyye, Hayriyye ve Meymeniyye matbaalarında 1287-1317 (1870-1899) yılları arasında, kenarında Neseffî'nin *Medârikü't-tenzîl* ve *ḥakâ'î-ku't-te'vîl* adlı tefsiri olduğu halde dört cilt olarak yedi defa basılmış, ayrıca kenarında Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen bir tefsirle birlikte tekrar neşredilmiştir (Kahire 1317). Eserin, Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'inin hâmişinde beş cilt halinde yapılmış bir başka neşri daha vardır (Kahire 1331). Bunların dışında da çeşitli baskıları bulunan eser, son olarak Şeyh Abdülganî ed-Dakar tarafından kısmen ihtisar edilip notlar eklenmek suretiyle üç cilt halinde yayımlanmıştır (Dimaşk 1415/1994). Ancak bunların hiçbirini ilmi neşir niteliği taşımamaktadır. *Lübâbü't-te'vîl*, Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznikî (ö. 833/1429) tarafından *Enfesü'l-cevâhir* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş olup bu çevirinin İstanbul'da dört yazma nüshası bulunmaktadır (Beyazıt

Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3549-3551; TSMK, Hazine, nr. 21, Bağdat Köşkü, nr. 42, Revan Köşkü, nr. 187). 2. *Maḥbûlül-menḳül*. İbnü'l-Esir'in *Kütüb-i Sitte*'deki hadisleri bir araya topladığı *Câmi'u'l-uşûl* adlı eserine, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbelî'nin *Müsned*'leriyle İbn Mâce ve Dârekutnî'nin *es-Sünen*'lerindeki hadisler ilâve edilerek fıkıh bablarına göre düzenlenmiş on ciltlik bir eser olup bir nüshasının VII. cildi Kahire'de bulunmaktadır (Ali Hilmi Dağıstânî, I, 428). 3. *er-Ravz ve'l-ḥadâ'îk fi sîreti ḥayrî'l-ḥalâ'îk*. Hz. Peygamber'in sîretiyle ilgili beş ciltlik bir eserdir. İbn İshak ve İbn Hişâm'ın konuya dair kitapları esas alınıp bunlara İbn Abdülber, İbnü'l-Esir, İbnü'l-Cevzî'nin siyer ve hadisle ilgili kitaplarından alınan rivayetlerin eklenmesi suretiyle meydana getirilen eserde hadis ve haberler cerh ve ta'dîle tâbi tutulmuş, garîb kelimeler şerhedilmiştir. 174 babdan oluşan eserin iki ayrı nüshasının mevcut ciltleri (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1927-1929; Ayasofya, nr. 3216-3218) birbirini tamamlamaktadır. 4. *'Uddetü'l-efhâm fi şerhi 'Umdetü'l-aḥkâm*. Kâtib Çelebi, herhangi bir nüshasına rastlanmayan bu eseri, Ebû Bekir eş-Şâfiî'nin *el-'Umde fi furû'î's-Şâfi'iyye*'sinin şerhi olarak zikretmişse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1169-1170) gerçekte Hâfiz Abdülganî b. Abdülvâhid el-Makdisî'nin aḥkâm hadislerine dair *'Umdetü'l-aḥkâm* adlı eserinin şerhi olduğu belirtilmektedir (Dâvûdî, I, 423).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, Kahire 1375, I, 3, 373, 388, 391, 400, 404, 413; İbn Râfi' es-Selâmî, *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas), Beyrut 1402/1982, I, 371; İbn Kâdi Şühbe, *et-Târîh* (nşr. Adnân Dervîş), Dimaşk 1994, II, 171; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 97-98; Dâvûdî, *Ṭabaḳâtü'l-müfessirîn*, I, 422-423; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 131; *Keşfü'z-zunûn*, I, 453; II, 1169-1170, 1540, 1792; Ali Hilmi Dağıstânî, *Fihristü'l-kütübî'l-'Arabîyyetü'l-maḥfûza bi'l-Kütüb-ḥânetü'l-Hidiviyye*, Kahire 1308-10, I, 428; *İzâhu'l-meknûn*, I, 591; *Hediyetü'l-'arîfîn*, I, 718; Serkis, *Mu'cem*, I, 809; Brockelmann, *GAL*, II, 133; *Suppl.*, II, 135; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 178; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 547-548; Nâcî Ma'rûf, *Târîhu 'ulemâ'ül-Müstaşirîyye*, Kahire 1976, I, 246-250; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'erriḥîne'd-Dumaşkıyyîn*, Beyrut 1978, s. 147; Muhammed Hüseyin ez-Zehbe, *et-Tefsir ve'l-müfessirîn*, Kahire, ts. (Mektebetü Vehbe), I, 294-309; a.mlf., *el-İsrâ'iliyyât fi't-tefsir ve'l-ḥadîs*, Dimaşk 1985, s. 160-166; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 379; Ahmet Çelik, *el-Hâzin Tefsiri ve İsrâiliyat* (yüksek lisans tezi, 1988, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Ferîd Vecdî, *DM*, III, 700.

ALİ EROĞLU

HÂZİN, Ebû Ca'fer

(أبو جعفر الخازن)

Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hüseyn el-Hâzin el-Horasânî es-Sâgânî (ö. 360/971 [?])

İlk devir matematikçi ve astronomlarından.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Nisbesinden Horasan menşeli ve muhtemelen Merv yakınlarındaki Sâgan yöresinden olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin Sâ-mânî Emîri I. Mansûr b. Nûh zamanında (961-976) Buhara'da bulunduğu ve bu hânedana Nişâbur'da vezirlik yaptığı kaydedilmektedir. Ünlü Horasanlı filozof Ebû Zeyd el-Belhî'nin onun için Aristo'nun *es-Semâ' ve'l-'âlem* (*De Caelo et Mundo*) kitabının başlangıç bölümüne şerh yazması (İbnü'n-Nedîm, s. 153) bu vezirlik dönemine rastlasa gerektir. İbnü'l-Esir de Hâzin'in, Büveyhî Emîri Rûknüddeve tarafından Sâ-mânî Emîri Nûh b. Nasr'ın kumandanlarından Ebû Ali Ahmed b. Muhtâc ile barış görüşmelerinde bulunmak üzere elçi olarak görevlendirdiğini bildirmektedir (*el-Kâmil*, VIII, 504). Hâzin, Emîr Rûknüddeve'ye olan bu yakınlığı sayesinde Rey'deki Büveyhî Veziri Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd'in himayesine girmiş ve ondan sonraki hayatını orada astronomi gözlemleri yaparak ve kitap yazarak geçirmiştir. *Mizânü'l-hikme* adlı eserin sahibi olan Abdurrahman el-Hâzinî ile (VI./XII. yüzyıl) karıştırılmaması gereken Ebû Ca'fer el-Hâzin'in 350-360 (961-971) yılları arasında öldüğü sanılmaktadır.

Hâzin'in Nişâbur'da iken dönemin önde gelen filozoflarından Ebû'l-Hasan el-Âmirî ile görüşmüş olması muhtemeldir. Gerek Ebû Zeyd el-Belhî'nin gerekse Âmirî'nin riyâzî ilimlere karşı duyduğu ilgiyi Hâzin'in etkisine bağlamak mümkün görünmektedir. Âmirî'nin çeşitli eserlerinde rastlanan astronomi ve geometri terimlerinin onun etkisiyle açıklanabileceği anlaşılmakta, Belhî'nin de *Şuverü'l-ekâ-lîm* adlı eserinde Hâzin'in haritalarından faydalandığı bilinmektedir (Sahbân Halîfât, s. 116, 174-175, 177). İbnü'l-Kiftî Hâzin'in aritmetik, geometri ve astronomiye dayanarak yapılan hesaplamalarda (ilmü't-teysîr) uzman olduğunu, ayrıca astronomi gözlemleriyle ilgili teorik ve pratik disiplinleri iyi bildiğini kaydetmekte, onun *Zicü's-şafâ'îh* ve *Kitâbü'l-Mesâ'îl-i'l-'adediyye* adlı eserlerini kaydettikten sonra da en iyi çalışmasının, o güne kadar yazılanların en mükemmeli kabul